

337698

А. П. ЧЕХОВ

**АЮ,
ЗАНЪГ ОРУЛЛГЪН**

**ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
ЭЛСТ—1941**

65614

19521

ХАЛЬМГ АССР-ИН ОЛН-АМТНА ЭРДМ-БИЛГИН ГЕР

1943 г.

А. П. ЧЕХОВ

ЗАНЪГ ОРУЛЛГЪН,
АЮ

НЕДЖАД УЎЛДВРТА ШОГ-НААДДУД

656/4

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
ЭЛСТ—1941

337698

Аю

Нег үүлдвртä шог-наадн

(Н. Н. Солоцовд нерäдсмн)

Үүлдвр гаргъгч улснь:

Елена Ивановна Попова—халхдан нүкстä белвсн помещи гергн.

Григорий Степанович Смирнов—көкшрäd уга наста помещик.

Лука—Попова гергнä зарц өвгн.

Попова гергнä усадьбд бääх гиич ирдг гер.

I.

Попова—(траурин гүүнд бääнä, фотографическ зургас нүдән авхш) Лука хойр.

Лука—Агъ, зергäс, сән бишл... Та бийән зуг үрädжä-нät... Горничн күүкн болн кухарк бөөлджрггнд йовдж одцхав, алькчн äмсхл байрлджана, миисин бийнь чигн эврәннь ханлтан медäd, дворар йовад шовуд бärнä, та болхла бүкл өдртән хурлд бääх кевтä, ямаранчн байр-бах угагъар хорад суунат. Э, үнн! Тоол, та гертäсн гардган уурснас авн джил давдж орквш!

Попова—Нам кезäчн гархшв... Ю хääхв? Мини насн джиргъл чилдж одла. Тер үкärд кевтнä, би болхла бийән герин дөрвн эрс дотр оршачклав. Бидн хоюрн үквдн.

Лука—Не йир! Үнär, сонъсл уга бääхм бääджв. Николай Михайлович өнъргдж одла, тернь тиним чигн болг, бурхна дурн, тенъгрин орнд төртхä... Гундрхснтн ода болхл, нерән чигн медх кергтä. Наснь туршар уулäd, траур үмсäd бääдв. Мини эмгн бас эврәннь цагла өнъгрлä... Яяхв тегäd? Сардан зовув, уулүв, болх түүнд, кемр наснь туршар Лазариг дуулад бääхлä, эмгн түүнд күршго. (Саналдна) Ääлмүдән цугтнь мартчквт.. Бийтн эс одсн деерән ирүлх зөвшäl өгхшт. Аралджн кевтä бääнävдн, нанд бичä уурлит, —цагъан орчлнь үзхшвдн. Ливреиг хулгънс идчкдж. Сән улс эс ирджаснь сән болв. Уездд зергс дүүрнълм... Рыболовд лодк зогсджана, тиггäd офицермүд—цевр конфеткс, хäläдж бах ханшго! Лагермүдт болхла пятниц болггнд

нәр болна, тоод, бдр болгын дäänä оркестр музых татна... Хух, агъ-ээдж. Насити багъ, сәәхнт—үстә цуси метт, зуг эврәннъ джиргълән эдлхшт... Сәәхн дүр наснъ туршар бггдми бишл йир. Арви джил давхла бийтн күүкн тогъстн метәр йовад, господ офицермүдт нүдвднъ шора орулхар седхт, болв ора болдж одх.

Попова—(збргтәгъяр). Энүнә тускар кезәчн нанд бичә кел гидж би чамас сурджанав. Николай Михайлович үкнәс авн аин-джиргъл мини тблә ямаранчи үнән геечксинь чи меджәнч. Би амд болдж чамд үзгдджәнәв, болв эн зуг тнигдж үзгдджәнә. Мел үктлән эн трауриг тәәльшго болн орчлнъ үзшгогъяр би бийдән андгъяр бгләв... Сонъсджанч? Би түүнд ямаран дуртаг түүнә сүүдрнъ үзтхә... Би медә бәәнәв, чамд нүүвчин биш, олн саамд тер нанур шүрүн збв уга йовдл гаргъдг нам... иткмдж уга билә, болв би үкәр күртлән итклтә болнав, би ягъдж дурлдж чаддган түүнд медүлнәв. Тенд, үкәрин яршгин цаад халхд, түүг үкхәс урд би ягъдж бәәсн болна, тиим кевәрң бәәхиг намаг тер үзх...

Лука—Эн инм үгмүд келхәр садар йовад бийән саатулхла деер болх, эс гидж Тобиг эсклә Великаниг татх збвшәл бгәд әәлмүд талан гиич одх...

Попова—Пуф... (уульджана).

Лука—Агъ зергәс!.. Ээдж!.. Ягъвт? Бурхн нөкцл болтха!

Попова—Николай Михайлович Тобид йир дурта билә. Тер кезәчн Тобигъәрн Корчагин болн Власов тал оддг билә. Тер ямаран эвтәгъяр мөрән залдг билә!

Цуг чидләрн джолагъарн түүнә дүрт кедү сәәхн кев билә. Меднч? Тоби! Эндр түүнд үлү нәәмнә арва бгтхә гидж зак.

Лука—Сонъсджанав.

(Хонъхин чанъгъ джинънлгын)

Попова—(чочад) Эн кемб? Би кениг чигн орулджахшв гигъәд келчк!

Лука—Сонъсджанав! (гарч одна).

II.

(Попова ганцарн).

Попова—(зург тал хәләджәгъәд). Чи, Николай, би ягъдж дурлдиг болн тәвдж бгч чадгиг үзхч... Мини яду зүрки цокдган уурхла, мини дурн нанла хамдан оч унтрх. (уульн бәәдж инәджәнә.) Чи ичхшийч тегәд? Би паниньк иктә гергн, бийән оньсар оньслчкад, үкәр күртлән чамд итклтә болхв, чи болхла... чи хәәмнъ, ичхшийч тегәд? Нанд седклән хуврүләд сцен кегъәд, бүкл долан хонгудар ганцарагъим намаг үлдәджәлә.

III.

Попова болн Лука.

Лука—(үргсн чочсн ордж йовна). Агъин зергас, тенд нег кўн таниг сурджана. Ұзхәр седджанә...

Попова—Болв чи тегәд, залугъан ӊнъгрсн ӊдрәс авн намаг кенчи кў орулджахш гидж келвч?

Лука—Келүв, тер тӊрүц сонъсдж бәәхн уга, йир ик кергтәв гинә.

Попова—Би о-рул-джахшв.

Лука—Би түүнд келүв, болв... мел домам... керлдәд мел шуд хорагъур шургәд орад йовна... хот уудг хорад ирчксн зогсджана...

Попова—(уурлад). Сән, сур... ягъсн гольшг уга юмсв!
(Лука гарч одна).

Попова—Эн улс ягъсн кўнд улсв! Нанас юн энд кергтәв? Минь тӊвкнүн бәәсиг эвдәд энд юн кергтәв? (саналдна) Уга, мел үнәртән хурл орхмн кевтә... (уха гүүл-гджанә). Тиим хурлур...

VI.

Попова, Лука болн Смирнов

Смирнов—(ордж йовад, Лука тал). Гәрг, оln үг келхд дуртач... Эльджгн! (Поповаг үзчкәд, чинртәгъәр.) Агъин зергас, танла баралхкар ирсн-артилерин отставной поручик, газр эзләч Григорий Степанович Смирнов! Йир чинртә кергәр таниг кӊндәх зӊвтә болув...

Попова—(гаран ӊгл уга). Танд юн кергтә?

Смирнов—Мини танъл бәәсн, тана ӊнъгрсн залу хойр векселәр нанд минъгън хойр зун арслнъ ӊртә үлдлә. Манъгъдур газрин тӊрин банкд процент орулдж ӊгх кергтә болад, агъин зерг, танас тер мӊнъгиг эндр нанд ӊгтн гидж сурхар седләв.

Попова—Минъгън хойр зун... минь залу танд ююнь тӊлә ӊртә үлдлә?

Смирнов—Тер нанас суль хулддж авчала.

Попова—(саналдна, Лука тал). Чи, Лука, тобид үлү осьмушк арва ӊгтхә гидж закхан бичә март.

(Лука гарч одна).

(Смирнов тал.) Кемр Николай Михайлович танд ӊртә үлдсн болхла, би йирдән ӊгч бәәнәв, болв, буйн болх тәвдж ӊгтн, эндр нанд сул мӊнъгн уга. Нӊкәдүр балгъснас минь приказчик ирх, авх зӊвтә мӊнъгитн ӊгтхә гиггәд би закчнав, дав деер тана санситн би кӯцәдж чадшгов. Тер дотр, минь залу ӊнъгрснәс авн эндр ӊдр дигтә долан сар кӯцснъ эн, нанд ода мӊнъгнә кергәр күүндх дурм кӯрч бәәхм уга.

Смирнов—Нанд болхла ода, кемр мангъдур процентан эс огхлă, трубагъар болм деегшăн кегдăд нисх бăадл ўзгдн гиджăнă. Мини имениг бичдж оркх.

Попова—Эврăннь мѳнъгăн та нѳкăдўр авхт.

Смирнов—Нѳкăдўртăн биш, эндр ѳдр мѳнъгн нанд кергтă.

Попова—Тăвдж ѳгтн, би эндр танд мѳнъг ѳгч чадшгов.

Смирнов—Би болхла нѳкăдўр кўртл кўлăдж чадшгов.

Попова—Кемр нанд ода уга болхла, ю кехв!

Смирнов—Тегăд ѳгч чадшго болджант?

Попова—Чадшгов.

Смирнов—Нă!.. тана сўл ўгтн энв.

Попова—Э, сўл ўгм.

Смирнов—Сўл? Ўнăрий?

Попова—Ўнăр.

Смирнов—Йир икăр ханджанав. Тиигăд бичăд чигн оркий. (Ээмăн агдилгънă). Дăкăд нăмăг киитрхг болтхагицхăнă! Ода хаалгъ деер акцизн чиновник нанла маргъчкад: „Григорий Степанович, юн учрар иигăд данъгнн уурлад бăанăт“ —гидж сурна. Хăърлдж ѳршăгъит, би юнъгад эс уурлх билăв. Нанд мѳнъгн дегд кергтă... Би ѳцклдўр ѳрўн ѳрлă гарч йовлав, бийдăн ѳртă улсиг цугъараг эргчкўв, теднăс ятхдан негнь эврăиннь ѳрăн ѳгсн болхнь ягъна! Ноха кевтă зовдж муурув, хама хонсим эрлг медхмн,—ăркин бочкин ѳбр жидовск корчмад хонув... уг сўўлднь, гертăсн нааран 70 дууна газрт йовад, авхар ицдж ирлăв, энднь нăмăг „седкл-бăадлăрн“ гвичлўлнă! Юнъгад эс би уурлх билăв.

Попова—Би тодрхагъар келсн кевтă билăв: приказчик балгъснас ирхлă, тегăд авхт.

Смирнов—Приказчикўр биш, танур би ирлăв! Келсим тăвдж ѳгтн, тана приказчикăр юн эрлгăн би кех билăв!

Попова—Хăъртă нойн, тăвдж ѳгит би ним акад джигтă ўгд, тним айст дасад угав. Би таниг дăкдж сонъсджхăшив. (Хурдар гарч одна).

V.

Смирнов (ганцарн)

Смирнов—Келит, буйн болтха! Седклин бăадл... До-лан сар хооран залунь ѳнъгрдж. Би процентан ѳгх кергтăй эсклă угай? Би тăнас сурджанав: процентан ѳгх кергтăй эсклă угай? Нă, тана залу ўкдж, тана седкл-бăадл болн аль-бис илв... приказчик нег талгшан йовдж оч, чѳткр чигн тўўг авг, намаг ю кетхă гидж закнат? Бийдăн ѳртă улсас зулад агъарин шар деер нисхв, яяхв? Эсклă гўўдж йовад толгъагъарин эрс цокад харджнъхв? Груздев тал ирўв-гер-тăн уга, Ярошевич бултдж одв, Курицынлă ўктлăн керлдăд, тўўг терзър гаргъдж шивн гивўв, Мазутов—халър гемтă, эннь-седкл-бăадлăн ўзўлнă. Негчн кўн ѳрăн ѳгчăхмн уга!

Би тедниг дегд эрклүлсәр, би дегд номгън, кенчр, эм мет болсн деерас тер цугтан тиим болв! Би тедвлә, дегд гольшгв! Не, күләдж бәәтн! Тадн намаг медхт! Эрлг авг, бийләрн наадх зөв би өгшгов! Улдәд болн тер гергн өрән өгтл энүнд бәәгәд бәәнәв! Хух!.. Эндр иигдж мини уурм күрчәдв, иигдж мини уурм күрчәдв! Уурм күрснәс авн цуг сутцдм чичрәд, әмм гарн гиджәнә... Я-ях, бурхн минь, нам бөблджсм хутхад ирв. (хәәкрнә) күн!

VI.

Смирнов болн Лука.

Лука—(ордж йовна). Танд юн кергтә?

Смирнов—Нанд квас әсклә ус ас.

(Лука гарч одна).

Смирнов—Уга, логик ямаран! Күүнд мөнъгн йир ик кергтә, дүүджлгдх шаху цаг болджана, эн болхла өгчәхш, мөнъгнә кергәр күүндх дурта бишинь үзджәнт. Күүкдм күүнә йоста турнюрн логик! Мел эн учрар күүкд күүнлә күүндх дурн угав болн күүндх дурн уга биләв. Нанд күүкд күүнлә күүндсн дорхнь дартә бочк деер суусн гиигн, хух!.. Нам арсарм киитн ирвлзджәнә—нигтлм эн шлейф намаг уурим күргв. Ятхдан холас болвчн поэтическ заялгъ үзм цацугъан ур күрснәс көлтә мини бульчнъгудтм чичрлгън эклинә. Йирин караул гидж хәәкрх болдж гарна.

VII.

Смирнов болн Лука

Лука—(ордж ирәд, ус огчәнә). Агъ зергәс гемтә болад, орулджахш.

(Лука гарч одна)

Смирнов—Гемтә болад, орулджахш! Кергтә биш болхла бичә орул... Би энд үлдәд, мөнъгән өгтлчн суунав. Долан хонгтан гемтә болхлачин, долан хонгтан энд суунав... Джилдән гемтә болхлачин би чигн джилдән. Эк, би эврәгән авхув! Трауран болн халх деерк нүкдәрн намаг көндәхн угач... Эн нүкдичн бидн меднәвдн (терзәр хәәкрнә). Семен, мөрдән мөлтл! Бидн кесгтән йовшговдн! Би энд үлджәнәв. Мөрдт арва өгтхә гигәд тенд конюшньд қелчк! Дәкәд мал болсн чамд, зүн джиндүрин мөрчнн джоладан оралддж оч. (Наад бәрнә.) Гем уга... Гем уга гидгичн би чамд үзүлхв! (Терзәс хооран гарна.) Йир му... тесдж большо халун, кен чигн мөнъг өгчәхш, сөбнә муугъар унтув, дәкәд энд эн траурн шлейф седкл бәәдлән үзүлнә... Толгъам өвчәнә... Арк уухм, яяхм? Уухмн кевтә (Хәәкрнә) күн!

Лука—(ордж йовна). Танд юн кергтә?

Смирнов—Нег рюмк әрк ас!

(Лука гарч одна)

Смирнов—Пуф! (суугъад бийән эргүләд хәләнә) Кев сән, келдж тус уга. Цуг тоосар бүркәтә, госн киртә, гарнүүрән угъагъад уга, үсән самлад уга, джиләтг деерм солом... Агъ, меддж большго, намаг деермчд тоолсн болвза. (эвшәнә) Гиич ирдг хорагъур иим дүрстәгъяр орхд невчк тас уга, болвчн гем уга... би энд гиич бишв, би кредиторлм, кредитормудин тәлә костюм бичгдсмн биш...

Лука—(ордж ирәд, әрк өгчәнә). Зерг, та бийдән олиг кергләд бәәнәт...

Смирнов—(ууртагъар) Юн?

Лука—Би... юмн биш... би, би деерәс...

Смирнов—Чи кенлә күүнджәнәч?! Ду таср!

Лука—(хаджукшан). Эрлг мана толгъа деер наалддж одв... Гиигн биш авч ирдж...

(Лука гарч одна).

Смирнов—Йир иигдж уурм күрчәдв! Уурм дегд икәр күрәд, делкәг цугтнь порошокт үүлдж оркн гисн болад бәәнәв... Нам бөблджсм хутхад бәәнә (хәәкрнә). Күн!

VIII.

Попова болн Смирнов.

Попова—(Нүдән буулгъад ордж йовна). Хәәртә нойн, эврән онц бәәддж дасад, би күүнә ду кезәнә мартчклав, хәәкрсиг тевчддж чадхшв. Минь төвкнүн бәәсиг бичә эвдтн —гидж таниг итклтәгъяр сурджанав!

Смирнов—Нанд мөнъгим өгтн, би тегәд йовдж одхв?

Попова—Ода нанд сул мөнъгн уга, нөкәдүр күртл күләтн гидж би танд орс келәр келләв.

Смирнов—Мөнъгн нанд нөкәдүр биш, эндр кергтә гидж би бас танд орс келәр келләхм. Кемр та эндр нанд мөнъг эс өгхлә, би манъгдур дүүдджлгдх зөвтә болджанав.

Попова—Кемр нанд мөнъгн уга болхла, болв би ю кехв? Акад джигтә юмб?

Смирнов—Тегәд та ода мөнъгим өгчәхшийт? Угай?

Попова—Чадшгов...

Смирнов—Тим болхла би энд үлдәд, мөнъгән автлан суунав... (Сууна.) Нөкәдүр өгхийт? Йир сән. Би нөкәдүр күртл иим кевәр суунав... (Өсрәд босна.) Би танас сурджанав: би манъгдур процентән өгх зөвтәв эсклә угай?.. Эсклә намаг наачана гидж та санджавзат.

Попова—Хәәртә нойн, бичә хәәкртн гидж таниг сурджанав. Энтн конюшнә биш!

Смирнов—Би танас конюшнин тускар биш, би манъгдур процентән өгх зөвтәв эсклә угай гидж сурджанав.

Попова—Та күүкд улсин обществд бийән бәрдж чаддгоджт!

Смирнов—Уга, күүкд улсин обществд би бийән бәрдж чаддв?

Попова—Уга, чаддгоджт! Та сургъмдж уга, шүрүн күнт! Күн кевтә улс күүкд улсла иигдж күүнддмн биш!

Смирнов—Ях-йир, Өврх керг! (Уурлад, сюсюкаты кеннә) Мадам, же ву при*) та нанд мөнъг Өгл уга бәәснтн би хүвтә болджанав... Не, таниг көндәсн мини гем! Эн трауртн тана чирәд мел зокдж! (Ханәгәд, хоолан ясна).

Попова—Ухрнъ уга болн шүрүн.

Смирнов—(наад бәрәд) Ухрнъ уга болн шүрүн. Күүкд улсин обществд би бийән бәрдж чадхшв! Агъин зергәс, би эврәннъ насндан күүкд улсиг таанр бокшргәс үзснәс олар үзләв. Күүкд улсас кәлтә гурв дәкдж дуэльд халдлав, арвн хойргерг хайлав, йисн гергн намаг гурв хайла! Э-э! Би гәрг хамхлдг, миндальничать, медоточить кедг, үүрмг сувсар асхрдг, кәләрн ишкмндг цаг билә... Дурадг, зовдг сар тал саналддг, Өблдг, хәәлдг, кинтрхдг биләв... талтагъар, галзугъар, альзүсн янзар дурлдг биләв, намаг эрлг авг, алг шаазгъа метәр, эманисилацин тускар тачнъндг биләв, энъкр серл деер зөбриннъ брәлинь гаргълав, болв ода—номгън зарцв! Ода намаг меклдж чадшгот! Болх! Хар нүдн, джилвтә нүдн, оошк Өнъгтә урл, халх деерк нүкд, сар, шимндлгън хормтха әмсхл—цуг эн тоотин төлә, агъ би ода улан мөнъгн денъшг чигн Өгшгов! Би эн бәәсн улсин тускар келджәхшв, болв күүкд улс цугъар, багъас авн ик күртлән, экн ясн күртлән хамхлачнр, хаджилгәәчнр, хувчнр, дурго болачнр, худлчнр, үүмәч, әрвдж уга юмнд тооцна, хәәрлт уга, джигшәрг хутхм логик, эн күүнә тускар болхла (бийән манънагъарн ташна), ил, келсндм тәвддж Өгтн, майгта алькчн философт бокшада арвн очко түрүләд Өгч чадх! Зәрм поэтичesk заялгъ авад хәләхлә кисей, эфир, брәд дәрк бурхн, сай байрмуд, әмнүрнъ Өнъгәгәд хәләхлә йирин крокодил! (Стулин нургънас шүүрәд авна, стул тачнәнад болн хамхрна). Эн крокодил терүнә шедвр, терүнә тоомсрта бәәлгън болн монополь-әнъкр серл гидж сандж үздгнә—болв цугтагъаснъ джигшвртә! Эрлг авг цааран, намаг мел эн хадагъас кәлим деешән кегәд дүүдждләд чигн орктн-күүкд күн болонкас нань, кенд болв чигн дурлдж чаддг болхий йир?.. Дуран Өглгънд тер зуг шуугад, шүлсән гооджулдж чадна! Залу күн зовлнъ үзәд, әмән Өргджәх газрт күүкд күүнә дур Өглгън цугтан зуг шлейфәр эргүлсәр болн хамрас батар атххар зүткснд үзгднә. Та күүкд күн болхларн хүвтә биш бәәдждт, тииклә эврән бийәрн күүкд күүнә занъ бәәдл медджәнәт. Гол седкларн нанд келит та эврәннъ насндан, үнн седклтә, оньдин негәр бәәдг күүкд-кү үзлт? Үзсн угат! Ганцхн эмгд болн әвд улс итклтә болн оньдин негәр бәәдг болджана! Оньдин негәрн бәәдг күүкд кү үзхәсн урд Өвртә миислә эсклә цагъан нугъснла шулугъар зөрлцхт!

*Мадам, би танас сурджанав.

Попова—Зогстн, танагъар болхла дуран өглгънд кен итклтӓ болн оньдин негӓр бӓӓдг болджана? Залу кӓн— биший?

Смирнов—Э-э, залу кӓн!

Попова—Залу кӓн! (хорта инӓдн). Дуран өглгънд залу кӓн итклтӓ болн оньдин негӓрн бӓӓдгдж! Келит, ямаран шин зӓнъг! (халурхад) Энӓг нигдж келх та ямаран зӓв-тӓвт? Залу кӓн итклтӓ болн оньдин негӓрн бӓӓдг! Тиим болдж гарчахла, би танд келдж өгнӓв—минь таньджасн болн таньдг залусин цугтагъаснь ӓмин сӓнь мини ӓнъгрсн залу билӓ... Залухн, ухарлыг кӓӓкд кӓн зуг ягъдж дурлдж чаддг болна, тиим халунар, цуг эврӓннь ӓмӓрн тӓӓнд би дурта билӓв; би тӓӓнӓ эврӓннь багъ насан, байран, джир-гълӓн, цуг зӓбрӓн өглӓв, тӓӓгӓр киигъӓн авад, язичниц кевтӓ, тӓӓнӓ тӓлӓ мӓргдг билӓв, юн болв тегӓд? Залусас эн ӓмтин сӓнь мел ичр уга бӓӓдлӓр ишкм болгънд намаг меклдг билӓ?. Тер ӓнъгрсна хӓӓн би тӓӓнӓ стол дотрас яршг дӓӓрнъ дур-седклин бичгӓд олдж авв, ӓмд цаглань болхла-санхд ӓӓмшгтӓ—тер намаг бӓккл долан хонгудар гахцхарагъим ӓлдӓчкӓд, минь нӓднд талдан кӓӓкд улс да-хад болн нанд седклӓн сольдг билӓ, минь мӓнъг цацад, минь серл медлӓр наад кедг билӓ. Энӓг ӓзӓ бӓӓсн бийднъ терӓндӓн би дурта, тӓӓнд итклӓн ӓдг билӓв... Тернъ чигн багъ, тер ӓнъгрв, би болхла ода кӓртл тӓӓнд итклӓн ӓгӓд болн оньдин негӓрн бӓӓгъӓ бӓӓнӓв. Наснь ут-туршар дӓрвн эрс дотр би бийӓн оршачклав, мел ӓкӓр кӓртлӓн эн трау-риг тӓӓлхшв...

Смирнов—(бацгч инӓдн). Траур!.. Намаг кенд тоол-джахитн медджӓхшв. Та эн хар домино ююнь тӓлӓ ӓмс-джӓхитн болн бийӓн герин дӓрвн эрст оршаситн би лавта медджӓхшв! Тииглог! Эн тиим нувчин, поӓтичн! Усадьбин ӓӓгӓр ямаран болв чигн Юнкер эсклӓ октр поӓт йовхларн терз тал хӓлӓчкӓд: „Залудан дурта тӓлӓдӓн энӓнд бийӓн дӓрвн эрс дотр оршачксн, нувчин Томара бӓӓнӓ“,—гидж санх. Эн ялвиг бидн медӓ бӓӓнӓвдн!

Попова—(уурлад). Юн? Цуг эн тоотиг нанд ягъад келдж чадджахмт?

Смирнов—Та бийӓн ӓмдӓр оршаджт, болвчн пудр тӓркхӓн эс мартджт!

Попова—Та ягъад иим кевӓр нанла кӓӓндж чадджахмт?

Смирнов—Буйн болх, бичӓ хӓӓкртн, би танд приказ-чик бишв! Ӗлг-ӓдиг йосн нерӓрнъ нерӓдх зӓв нанд ӓгит. Би кӓӓкд кӓн бишв, эврӓннь сансан гооднъ келӓд дасчклав. Бичӓ хӓӓкрӓд бӓӓгъит!

Попова—Би хӓӓкрджӓхшв, та хӓӓкрджӓнӓт! Намаг тӓвкнӓн ӓлдӓгъит!..

Смирнов—Мӓнъгим ӓгтн, би йовдж одхв.

Попова—Би танд мӓнъг ӓгшгов!

Смирнов—Уга, ѳгхт!

Попова—Мел тана хорн гацанд, деншг чигн авх угат. Намӓг тӓвкнӓн ӓлдӓдж чаджанат!

Смирнов—Тана залучн, кӓргичнӓ болх ханлт нанд уга, тиим болсн учрар, буйн болх, нанд сцен бичӓ кетн. (сууна.) Би энӓнд дурта бишв.

Попова—(ууртан бӓтӓд). Та суувт?

Смирнов—Суув.

Попова—Гархитн танас сурджанав!

Смирнов—Мӓнӓгим ѳгтн... (Хӓвргӓшӓн) Хуф, нигдж минь уурм кӓрчӓдв! Иигдж минь уурм кӓрчӓдв!

Попова—Ичр-гутр уга улсла кӓӓндх кергтӓ биш...

Гарч тииглӓн ӓрлтн!

(Пауза невчк тагчг боллгӓн) Та гаршгойт? Угай?

Смирнов—Уга.

Попова—Угай?

Смирнов—Уга!

Попова—Не сӓн! (Хонӓх джинӓнӓлнӓ).

IX.

Тедн болн Лука.

Попова—Лука, эн господиниг авч гаргӓа!

Лука—(Смирнов тал ѳӓрддж ирӓд) Зергӓс гартха ги-гӓӓд закхла гарит! Энӓнд бӓӓх керг уга...

Смирнов—(ѳсрдж босад). Ду таср! Кенлӓ чи кӓӓнд-джӓнӓч? Би чамас салат кечкхв!

Лука—(зӓркӓн шӓӓрнӓ). Аав минь! Дӓркс минь!.. (крес-ло деер кииснӓ). Я-ях, дотрм буру болджана, буру бол-джана! Амим авчкв!

Попова—Даша ягӓсмб? Даша! (хӓӓкрнӓ). Даша! Пе-лагей! Даша! (Хонӓх джинӓнӓлнӓ).

Лука—Я-ях. Цугӓар бӓӓлджргнд йовдж одла... Герт кенчн уга... Бӓӓлджсм хутхджана! Ус!

Попова—Гарч тииглӓн ӓрлтн!

Смирнов—Невчк гольшгар келдж болхм болвзго?

Попова—(Нудрман атхад, кӓлӓрн девсӓд). Та муджгт? Модьрун ают! Бурбонт! Монстрт!

Смирнов—Юн? Та ю келвт?

Попова—Та ают, монстрт гидж би келӓв.

Смирнов—Кӓлӓн ишкӓд. Тӓрд гилтн, намаг бацх танд ямаран зӓв бӓӓджӓнӓ?

Попова—Э, бацджанав... не, тегӓд ӓюн болджана? Та-нас би ӓӓджӓнӓ гидж санджант?

Смирнов—Кемр та поэтичesk ӓӓдлгӓн болхларн, засг угагӓар бацад бӓӓх зӓвтӓв гидж та санджант? Тиимӓ? Барьер тал!..

Лука—Аав. Минь! Дәркс минь! Ус!

Смирнов—Халднав.

Попова—Кемр тана нудрмти ик болн царин хоолта болхларн, намаг танас аах гидж медджант? А? Та иимхн Бурбонт!

Смирнов—Барьер тал! Би бийән кенәр чигн бацулад бәашгов, таниг күүкд күн, сулхн заялгън гидж хәләш угав!

Попова—(Давулдж хәәкрхәр седәд). Аю! Аю! Аю!

Смирнов—Бацсна төлә зуг залу улс засгла харгъдг гидж тоолдгиг, уг-сүүлднъ, хайх цаг болв! Адл зөвтә болхла, адл зөвтә болг, эрлг авг цааран! Барьер тал!

Попова—Халдх дурнтн күрчәнү? Не болг!

Смирнов—Мин ода чигн!

Попова—Мин ода чигн! Залум хөбн пистулмуд үлдлә. Тедниг ода би нааран авч ирнәв... (Адгъдж гарад, хәрү ирнә). Тана улан мөнъгн манънад тиим бахтмджта сум би орулхв! Эрлг авг таниг! (гарч одна).

Смирнов—Би энүг такан гууджмул кевтә хадж унъгъахв! Би бичкн көвүн бишв, сентиментальн кичг бишв, минь төлә сулхн заялгън уга!

Лука—Төрскн аав минь (бөкрәд сууна) Өвгиг, намаг хәәрлич, чи үүнәс гарич, тингдж тәвдж өгич! Үктлнъ аәлгъчкәд, дәкәд халдхар белдджәнч!

Смирнов—(Түүг сонъсл уга). Халдна гвсн эн адл зөвтә эмансипаций болджана! Энд күүкд күн болн залу күн адл. Принцип деерәс энүг ханав! Болв ямаран күүкд күмб? (Наадлна). „Эрлг авг таниг... улан мөнъгн манънаднъ сум орулхв...“ Ямаран? Улачкад, нүднъ гилвкнә... Дуудлгъ зөвшәрв! Үнәр келхд, наснъ ут туршар иим күүкд кү түрүн сам үзджәсм эн...

Лука—Аав минь, гар! Мөнъкәнд бурхнд мөргүл!

Смирнов—Эн-күүкд күн! Мел энүг би медджәнәв, йоста күүкд күн! Иссн биш, өдркг уга биш, мел гал, дәр, ракет! Нам алхд хәәрн.

Лука—(Уульна). Гарлцсн аав минь гар!

Смирнов—Эн нанд үнәр таасгджана! Үнәр! Халхдан нүктә болвчн, таасгджана! Өрән тәвдж өгхд белн белмб... уурм чигн тәәлрдж одв... Үврлгън болх күүкд күн!

Х.

Тедн болн Попова.

Попова—(Пистулмудта ордж йовна.) Пистулмуд эн бәәнә... болв, ноолдхасн урд, та нанд ягъдж хадгиг заадж өггн... Би наснъ туршар гартан нег чигн пистул бәрдж үзәд угав.

Лука—Дәрк тус болтн, хәәрлдж өршәтн... Садовник болн джолачиг йовдж хәәнәв... Эн дәәсн хамагъас мана толгъа деер ирв... (гарч одна).

Смирнов—(Пистулмуд хэлэнэ). Үздж бэнт кесг сорт пистулмуд бээдмн. Туслн дуэлын пистулмуд—Мортимар, капсюльн бээдмн. Тана энтн централн цоклгта экстрактора, гурвн давхр үүлдвртэ, Смиттин болн Вессона системин револьвермүд. Йир сэн пистулмуд... Иймсин үнн багъ гихдэн хойрн 90 арслннга... Револьвериг иигдж бэрхмн... (хаджукшан). нүдн, нүдн! Шатагч күүкд күн!

Попова—Ингэдй?

Смирнов—Э тиигэд... Түүнәнн хөөн та чавгинь өргхмт... эн нигэд төвлхмт... Толгъагъан невчк хооран! Гаран йостагъар сунъгътн... Эн ингэд... Дакэд эн хургъарн эн төмриг дархмт—болсн тер... Зуг гол зааврн: халурхкми биш, адгъл уга төвлхмт... Гаран чичрүлшгогъар седхмн.

Попова—Сэн... герт халдхд тааста биш, садур йовий.

Смирнов—Йовий агъарур хахан зуг урдасн би белд джәнән.

Попова—Бас энн дутджала! Юнъгад?

Смирнов—Юнъгад гихлэ,.. юнъгад гихлэ... Юнъгадн эн минь керг!

Попова—Та аячквт? Тиимй? А-а-а а! Уга зергас, та бичэ альвлтн! Мини ардас! Минь иигдж үзх дурго болджах минь эн манъна?... тана манънаг цомлтлан би төвкншгов! Аячквт?

Смирнов—Э, аячкүв.

Попова—Худл келджәнәт! Та юнъгад эс ноолдхан хяаджәнәт?

Смирнов—Юнъгад гихлэ... юнъгад гихлэ та... нанд таасгднат.

Попова—(хорта инәдн.) Би энүнд таасгддждадгоджв! Намаг бийдән таасгдна гидж зөрглдж келджәнн. (үүдн тал заана.) Гарч чадджанат.

Смирнов—(Ду гарл уга пистулан оркад, картусан авад гарна; үүднә өөр зогсад, өрәл минут хоюрн нег-негән ду гарл уга хәләлднә; түүнә хөөн Смирнов Попова тал зөрг угагъар өөрддж ирәд келнә.) Сонъсит... Та бдачн уурлн бәнт?... Би бас дже гитлән галзурвв, болв, меджәнт... иигэд келдж өгсә... Учр тиим болджана. Йирдән келхд, им тууджта юмн үзджәнт... (хяакрән.) Не, тиим та нанд таасгдхла би гемтәй тиигтлән? (Стулин нургънас шүүрәд авна, стул тачнънад хамхрна). Эрлг медг, ягъсн әрә торсн мебелъв энтн! Та нанд таасгднат! Медж бәнт. Би... би дуран өгчксндән шахув!

Попова—Хооран гартн нанас,—таниг би үзх дургов!

Смирнов—Бурхн мвнн, ямаран күүкд күмб? Насн туршарт кезәчн әдү метиг үзәд угав! Үрдж одвв! Үквв! Хулгән кевтә, хулгәнн хавхд торчкув!

Попова—Хооран арлдж гар, эсклэ хачкнав!

Смирнов—Хатн! Эн гяахмджтэ нүднэ хэлэи дор үклгъ эн бичкн торгън килнъ бичкән гарар бәрджәсн револьверәс үклгън ямаран байр болхинъ та медж чадджахм угат.. Би ад гемтэ болв. Сантн, ода негәр таслти, юнъгад гихлэ, кемр би эднәс гарсн хөбн, биди дākдж үзлцхн угавди-Негәр таслти... Би цагъан яста тоомсрта кўмб, арви ми нъгн джилэ орутав... хайсн деншгиг хагъад тусдв... Ончтэ сән мөртәв... Минь гергн болдж бәант?

Попова—(үүмәд, пистулар сексрнә) Халдий! Барьер тал!

Смирнов—Ад гем ирв... Юнчн медгджәхш... (хәәкрнә) Күн, ус!

Попова—(Хәәкрнә). Барьер тал!

Смирнов—Ад гем ирв, баахв көвүн кевтэ, гәрг кевтэ дуран өгчкүв! (Попован гараснъ шүүрәд авна, өвднә тернъ хәәкрнә) Би танд дуран өгчкүв! (бөкрәд сууна). Кезәчн дуран өгәд угагъар дуран өгүв! Арви хойр гергиг би хайлав, йисн гергн намаг хайла, болв танд дуран өгснлэ әдләр негнднъ чигн дурлсн уга биләв... Гемән эрәд, өвдж исәд, гәрг кевтэ... бөкрдж суугъад, гаран өгчәнәв... Ичр-гутр! Тавн джил дур өгәд уга биләв, бийән бәрхәр үгән өгләв, генткн күүнә кузовл орсн чилгүр кевтэ нүрәд ордж одув! Гаран өгчәнәв. Зөвтәй эсклэ угай? Кергой. Кергтэ биший! (Босад хурдар үүднүр йовна.)

Попова—Зогсджатн...

Смирнов—(Токтн тусад зогсна). Не!

Попова—Гем уга гартн... Болвчн, зогсджатн... уга, гартн, гартн! Би танд үзх дургов! Эсклэ угай... Бичә гартн! Хух, би ягъдж уурлджахиг, кемр та медсн болхн (Стол деер револьвер хайна.) Эн гяагъәс хургъдм хавддж одв... (уурлад альчуран шуулна). Та юнъгад зогсад бәәнәт? Гарч арлтн!

Смирнов—Менд бәатн.

Попова—Э, э, гарч йовит!.. (Хәәкрнә). Хамаран однат? Зогсджатн... Болвчн гарч йовитн. Фуф, иигдж уурм күрчәдв! Бичә өөрдтн, бичә өөрдтн!

Смирнов—(Попова тал өөрддж ирәд). Би бийдән иигдж уурм күрчәдв! Гимназист кевтэ дуран өгүв, бөкрәд суув. Нам арсн деегүрм киитн заратрулад бәәнә... (шүрүгъәр.) Би танд дуртав! Танд дуран өгх керг нанд йир ик билә! Манъгъдур процент өгх кергтэ, өвснә хадлгън эклчкв, энүнд болхла та... (Поповаг теврәд авна) Энүг кезәчн бийдән тәвдж өгшгов...

Попова—Хооран гартн! Гаран арлгъдж ав! Би таниг үзх дургов! Ба-барьер тал!

(Уданаар үмслдлгън)

XI.

Тедн, Лука сүк авч, садовник мааджур авч, джолач
биил авч, дākād кбдлмшчнр мод авцхадж.

Лука—(үмслджәсн хойриг үзчкәд.)—Аав минь!

(Пауза).

Попова—(Нүдән буулгъад) Лука, тобид эндр арва
төрүц бичә өгтхә гигъад цаагъан конюшньд келчк.

КӨШК.

Заньг оруллгън

Нег үүлдвртä шог-наадн

Үүлдвр гаргъгч улснь

Степан Степанович Чубуков—помещик.

Наталья Степановна,—түүнä күүкнь, 25 наста.

Иван Васильевич Ломов—Чубуковин ааль, ик дүүрнь-цатхлнь, болв йир бийрхг помещик.

Үүлдвр гарчах газрнь **Чубуковин** усадьб.

Чубуковин герин гиич ирүлдг өрәнъ.

I

Чубуков болн **Ломов** (фрак үмссн, цагъан беелä зүүсн ордж ирнä).

Чубуков—(Түүнä өмнäs тосдж йовад). Хääмнь, кениг үзджәнäv! Иван Васильевич! Йир икär байрлджанав! (гаринь атхна). Ээдж, эн минт сюрприз. Ямаран бääнät?

Ломов—Ханджанав танд. Та ямаран бääнät?

Чубуков—Шүтән минь, тана мөргүлär болн тергүт-нär му биш бääнävдн. Суутн, эрдж сурджанав... Ээдж минь, мел айлән мартхла сән бишл. Хääмнь, болв та эн иим официальн йовхмт? Фрак үмсäd, перчатк зүүггäд боли тергүтн! Үн иктä минь, нег талгшан йовдж йовнт?

Ломов—Уга, күндтä Степан Степанович, би зуг тана тал ирдж йовнав.

Чубуков—Тегäd фрак үмсäd юн иигтлән кеерсmt? Шин джиллä мөнд медхär йовх бääдл гарад!

Ломов—Юн кергинь үздж бääнät. (Түүг гараснь сүүвдäд авна). Күндтä Степан Степанович, нег сурврар таниг төвкнүггитн көндäхär, би танур ирвв. Дөнъ сурдж нег дäкдж биш би танур ирджäläv, та оньдинд тиигäd келхд... болв би, тävдж өгтн, үүмджәнäv. Күндтä Степан Степанович, би ус уучкнав. (Ус ууна).

Чубуков—(Хävргъшән). Мөнъг сурхар ирвч! Öгшгов. (Түүнүр). Юн кергтävч, сääхн минь?

Ломов—Үзджäнт, уважай Степанович... гем минн, Степанович. Уважаемый... талданар келхлä, би йир икär үүмджәнäv, та үзä бääнälмт... Нег үгär келхлä, би ююгъарчн иткл-ач эс авсн болвчн, танас дөнъ авхар тоол-

дг зѡв нанд уга болвчи, зуг та ганцарн нанд дѡнъ кѳургдж чадджанат.

Чубуков—Ях-йир, бича шавад баагъит. Ээдж минь! Шуд келад орктн! Не!

Ломов—Ода шуд... Эн минутд. Тана кѳуѳкнѳ—Наталья Степановиан гар сурхар би ирсн керг бааджѳнѳ.

Чубуков—(Байртагъар) Ээдж-минь! Иван Васильевич! Дакад нег давтти, би сонъссн угав!

Ломов—Би сурджанав..

Чубуков—(Ўгинь келѳлл уга). Хѳѳамнь минь. Би нигдж байрлад болн тергѳтн... Мел тиим болн тедѳ мет. (Теврѳд ѳмснѳ). Кезѳнѳ кѳцджѳлѳв. Мини оньдин кѳцлм эн билѳ. (Нольмс гаргъна). Шѳтѳн минь, би танд кезѳчи, эврѳннѳ, гаргъсн кѳвѳнлѳгъѳн ѳдл, дурта билѳв. Танд хойрадтн бурхн селвгѳн болн дур ѳгх болтха болн тергѳтн, би болхла икар кѳцджѳлѳв... Гѳрг кевтѳ би юн зогсад баѳнѳв? Байрлчкад тѳддж очв, мел тѳддж очв! Хух би ѳнн седк-лѳсн... ѳвнѳв, Наташиг наар гих болн тедѳ мет.

Ломов—(Уйрсн). Кѳндтѳ Степан Степанович, та юн гидж дѳнънѳт, кѳѳкн зѳвѳн ѳгх гидж би тоолдж чадхѳв?

Чубуков—Иим, мел минт сѳѳхн кѳ болн... болн генткн тер зѳвѳн эс ѳгхлѳ! Аѳлгън уга, мис кевтѳ дуран ѳгчксн болх болн тергѳтн... Мин ода! (гарч одна).

II

Ломов (ганцарн).

Ломов—Киитн болджахмб... Шѳѳѳвр ѳгн гиджѳх кевтѳ баѳсн бийм чичрджѳнѳ. Голнь-негѳр таслх кергтѳ. Кемр уданар ухалад, алмацад, олн ѳг кѳѳндѳд, идеал эсклѳ ѳостѳ дур ѳглгъ деернѳ кѳлѳхлѳ, нигдж кезѳчи гер авгдшго... Киткѳхн! Киитн! Наталья Степановна ѳир сѳн эзн, чирѳ зѳснѳ чигн му биш, сургъѳльта... цань нанд юн кергтѳ? Болв зуг ѳѳманѳс авн минь чикнд эклѳд шуугджана. (Ус ууна). Нанд гер авлго баадж большго... Негдѳвр, 35 нас кѳрчкѳв—твигѳд келхд, критическ насн, хойрдвар, нанд чик, регуляри баѳлгън кергтѳ... Бийм зѳркнѳ гемтѳв данъгинд зѳркм цокна. Би ѳктм ууртав, данъгинд икар ѳѳмнѳв. Минь ода уурм чичрджѳнѳ, барун ловкм тачана... Болв нанд ѳмтин ѳѳмшгтѳнѳ—ѳн нѳр. Зуг орндан орад кевтм цацу, зуг шинкѳн эклѳд унтхлѳм, генткн зѳн хаджудм—татад оркна. Тегѳд ээмѳрм болн толгъагъарм шуд цокна. Ад гемтѳ кевтѳ. ѳсрѳд боснѳв, невчк ѳовджагъад, дакад кевтнѳв, болв, зуг эклѳд унтхлѳм, минь хаджудм дѳкад татад, оркна! Иигѳд хѳрѳд дѳкдж нигнѳ....

Наталья Степановна болн Ломов.

Наталья Степановна—(ордж йовна). Не, тегад! Эн та билт, одич,—купц хулд авхар ирдж гидж аавм келнэл. Мендвт, Иван Васильевич!

Ломов—Мендвт, кундта Наталья Степановна!

Наталья Степановна—Тавдж огтн, би фартуктав, кирта хувцтав... Бугшмуд хаксахар бидн арчджалавди! Юнъгад ним удам та манад ирлго баавт? Суутн... (сууцхана). Хот иднт?

Ломов—Уга, ханджанав танд. Би хот идчклав.

Наталья Степановна—Тамк татдвт... Серныг эн баанна... Погод йир сан, уцклдур болхла хур орад, кодлмшчнр буюк одртан юм кесн уга. Та кеду ковныг хадвт? Би болхла ховдглад, булнган цугтнх хадчклав, ода болхла эврэн байрлджашв, овсм когджрад урдж одвза гидж ааджанав. Кулахла деер болхмн баадж. Болв эн юмб? Та фрак умсдж бишийт! Шин заньгв энти! Наарт оч йовнт, ягънт? Тер дотр, та саахрдж очт... унар та юнъгад нигтлан кеерснт?

Ломов—(Уумад). Кундта Наталья Степановна, узджант... Намаг сонъсит шин керг танас сурхар би шииджанав... та, йири, уврад, нам деернь уурлхмн болджанат, болв би... (хаджукшан). Йир киити!

Наталья Степановна—Ямаран кергтавт! (Пауза) Не?

Ломов—Би ахар келдж узнэв. Кундта Наталья Степановна, би кезанас нааран багъ настагъасн ави тана гер булиг таньдгиг та меднат. Тана меддг газринь теднас би, авсн, мини оньгрсн гагъа болн тууна залу даньгинд тана эцкиг болн оньгрсн эжити икар кундлдг билэ. Ломовин унъг-тохм болн Чубуковин унъг-тохм кезачн мел иньгин, эскла нам элгн-садна баадлар оньдинд баасиг келдж болхмн. Тун деер та чигн меднат, мини газр тана газрла залгъу баанэ. Кемер та эс мартсн болхла, мини Царин цандгуд тана безрнэклэ залгъу баанэ.

Наталья Степановна—Гем мини, би тана уг зогсачкскв. Та „Царин цандгуд мини“ гинат... Тер танав тиигтлан.

Лолов—Минилм...

Наталья Степановна—Не, дакад, эн Царин цандгуд тана биш, мана.

Ломов—Уга, мини, кундта Наталья Степановна.

Наталья Степановна—Эйти нанд шин заньг. Хама тер тана болх билэ?

Ломов—Хамагъас гисн юмб? Тана безрнэк болн шатсн улмин хоорндагъур шовадж орсн царин цандгудин тускар би келджанав.

Наталья Степановна—Не, тиим, тиим... тедн мана...

Ломов—Уга, та эндүрджәнәт, күндтә Наталья Степановна, —тедн мини.

Наталья Степановна—Сандж авлти, Иван Васильевич! Кезәгъяс авн тедн тана болсмб йир?

Ломов—Кезәгъяс авн гисн юмб? Би бийән кедү медджасәр болхла, тедн кезачн мини билә.

Наталья Степановна—Не, тииглот, тәвдждж өгтн!

Ломов—Күндтә Наталья Степановна, цаасдас эн үзджәнә. Царин цандгуд нег цагт цүүгәтә билә тер үнн, болв ода тер минигъинь цугар меднә. Уүнд цүүгәд керг уга. Уэдж авит, минь гагъан эмг экнь бийдән тоосх шатасн төләднә эн Цандгудин тана эцкин өвк эцкин крестьянмудт болзг уга боли үн-шанъ угагъар олзлгънд өгсн. Тана эцкин өвк эцкин крестьянмуд цандгудиг дөчн джил үн-шанъ угагъар олзлчкад, тедниг эврәгъән гигъәд тоолад дасчксн, дәкәд, положень гарсна хөбн...

Наталья Степановна—Тана келджаснлә әдл тиим мел биш! Мини өвк эцк боли элнцг эцк эврәннъ газран шатасн улмд күрнә гидж тоолдг билә, тиклә Царин цандгуд мана болнус. Ююгъинь энд цүүгдмб?—медджәхшв. Нам ур күрнә.

Ломов—Наталья Степановна, би танд цаас үзүлнәв.

Наталья Степановна—Уга, та шуд шооглджанат эсклә намаг наад бәрджәнәт... ямаран сюрприз! Гурвн зун шаху джил газр эзлджәхлә, генткн, газртн тана биш гидж герчлнә. Иван Васильевич, тәвдждж өгтн, болв би нам эврәннъ чикнд иткджәхшв. Нанд эн цандгуд үнтә биш. Тенд цугтан тәвхн десятин газр, тедн икәрнъ тәвхнъ гурвн зун арслнъ мөнъгнә болх, болв йосн биш йовдл мини ур күргджәнә. Ю болвчн келтн, болв йосн биш йовдлмудиг би тәвдждж чадшгов.

Ломов—Таниг эрджәнәв, намаг сонъсит! Тана эцкин өвк эцкин крестьянмуд минь гагъан эмг экд тоосх шатадждж, гидж би келләхн. Гагъан эмг эк теднд тааста юм кехәр седәд...

Наталья Степановна—Өвк эцк, эмг эк, гагъа... уүнд төрүц юмн нанд медгдджәхш! Цандгуд мана, болснъ тер.

Ломов—Минилм.

Наталья Степановна—Мана! Та хойр хонгтан медүлдж келвчн, арвн тавн фрак үмсдг болвчн, тедн мана болджана, мана, мана! Би танаг кергджәхшв, эврәгъән чигн геехәр седджәхшв... Ягънат—кегнәт дуритн!

Ломов—Наталья Степановна, нанд цандгуд кергтә биш, би зуг принцип деерәс. Керп кергджәхләтн, буйн болх, би танд теднәр белг өгсүв.

Наталья Степановна—Би бийм теднәр танд белг өгч чаджанав, тедн мини!. Иван Васильевич, эн цугтан багъарнъ тәвхлә, сонън джигтә юмн! Ода күртл таниг бидн сән

яал, иньг гидж тоолдг биләвдн, нидн джил эврәннь моло-
тилкән өгләвдн, тер учрар бидн эврәннь тәрәгъән ноябрь
сарла цокдж чиләдж авлавдн, та болхла маниг цыгнд
тоолдж ӧнъгрлцджәнәт. Мини эврәм газрар нанд белг
ӧгнәт! Тәвдж ӧгнәт, энти сән яәлин йовдл биш! Минигъәр
болхла, кемр медхән хәәджәхләтн, энти нам модьрун
йовдл...

Ломов—Танагъар болхла, би узурпатор болджанув?
Сударынь, би кезәчн күүнә газр буладж авчасн угав, энү-
нд бийән кенәр чигн гемнүлшгов... (Шулугъар графинур
одад ус ууна). Царин цандгуд, мини!

Наталья Степановна—Үнн биш, мана.

Ломов—Мини!

Наталья Степановна—Үнн биш! Би танд медүлхв!
Эндрин бийднъ эврәннь хадлгъчнран эн Цандгуд тал ил-
гәнәв!

Ломов—Юн?

Наталья Степановна—Мини хадлгъчнр эндрин бийднъ
тенд одчкв!

Ломов—Би теднитн гиджгдәд көөхүв!

Наталья Степановна—Чадх угат!

Ломов—(зүркнүрн шүүрнә). Царин цандгуд мини! Мед-
джәнт? Минь!

Наталья Степановна—Буйн болтха, бичә хәәкртн!
Уурлхларн эврәннь гертән хәәкрәд, оркрад бәәдж чад-
джанат, энд болхла бийән границд бәртн гидж сурджа-
нав!

Ломов—Сударынь, кемр эн зүркнә яәмшгтә, зовлнъг-
та цоклгън уга болхнъ, кемр цохин судн эс цокджасн
болхнъ, би танла талданар күүндх биләв. (Хәәкрнә). Царин
Цандгуд мини!

Наталья Степановна—Мана!

Ломов—Мини

Наталья Степановна—Мана!

Ломов—Мини!

IV

Тедн болн Чубуков

Чубуков—(ордж йовад) Юн болджахмб? Ююна тускар
хәәкрдјәхмт?

Наталья Степановна—Авв, Царин цандгуд кенәгъинь,
буйн болтха, эн господинд цәәлгъдж ӧгич: Манав эсклә
унүнәв?

Чубуков—(Түүнүр). Үрн минь, Цандгуд мана!

Ломов—Хәәрлдж ӧшәтн, Степан Степанович, хамагъас
тедн тана болх билә? Ятхдан та тоолврта кун болит!
Мини гагъан эмг эк Цандгудиг тана ӧвк эцкин крестьян-

мудт цаг зуурин, үн-шань уга олзлггнд өгсн. Крестьян-муд газриг дбчн джил олзлад, түүнүр эврәннь газр кевәр идждджд одсн, дākād положень гарсна хбн...

Чубуков—Зогсджалтн, үн иктā... крестьянмуд тана эмг экд мөнъг эс өгчāсн болн тедү метиг та мартджанат, юнъгад гихлā Цандгуд тиикд цүүгātā болн тергүтн билā. Ода болхла тедн лавта манагъинь алькчн ноха меднā. Та тииклā планинь үзād угаджт!

Ломов—Тедн минигъинь би танд медүлдж өгхв!

Чубуков—Минь дурта иньг медүлдж чадшгот.

Ломов—Уга, медүлхүв!

Чубуков—Ээдж-минь, юнъгад ингджд хāкрдмб? Хāкрлгъяр мел ючн медүлдж чадшголмт. Би танаг авхар бāāхшв, эврāгъāн чигн алдхар седджāхшв. Юнъгад тиик билāв? Тийм болдж гарчāхла, хāамнь минь, кемр та Цандгудт болн тергүтниг будгалад авхар седджāхлā, танд, танд өгхин ормд, би тедниг түрүлād муджгудт белгāн өгчкнāв. Тийм болджана!

Ломов—Меддж бāāхшв! Күүнā збөрār белглх та ямаран збвтāвт?

Чубуков—Белглх збв нанд бāāх эсклā угагъинь бийм медх збв нанд өгит. Баахн залу, нанла ним айсар болн тергүтнār күүндсн би мел дасад угав. Баахн залу, би танас хойр холван ахув, нанла агитац болн тедү мет угагъяр келтн гидж сурджанав.

Ломов—Уга, та намаг шуд гāргт тоолад, нанар наад кеджāнāt! Мини газриг бийдāн нерādнāt, дākād намаг кинт-рхг болтха, танла күмн кевтāгъяр күүндтхā гинāt! Степан Степанович, сāн āāl ним йовдл гаргъдмн биш! Та āāl бишт, тзурпатор болджанат!

Чубуков—Юн? Та юн гичквт?

Наталья Степановна—Аав, цандгуд тал минь ода хадлгъчир илгā!

Чубуков—(Ломовд). Хāāртā нойн, та юн гичквт?

Наталья Степановна—Царин цандгуд мана, би күүнд өгшгов, өгшгов, өгшгов!

Ломов—Энүг бидн үзхвдн! Тедн минигъинь би танд заргъяр медүлдж өгхв.

Чубуков—Заргъяр? Хāāртā нойн, заргъд орулдж чаджанат болн тедү мет! Чадджанат! Заргъцх болн тергүтнā учр та зуг мел күлādгитн би таниг меддүв... Дашката күн! Тана унъг-тохмтн цугъяр—заргъцдг билā! Цугъяр!

Ломов—Мини унъг-тохмиг бичā бацтн гидж сурджанав! Ломовин унъг-тохм цугъяр үнārн бāāсн, тана авгъкевтā мөнъг идчкād, заргъла харгъсн негчн күн уга билā!

Чубуков—Тана Ломовск унъг-тохм болхла цугъяр адгемтā билā.

Наталья Степановна—Цугъар, цугъар, цугъар!

Чубуков—Тана ъвк эцктн татвр уга аркнч билә, бичкн гагъатн, Наталья Михайловна, архитекторла оргъсн болн тергүтн.

Ломов—Тана эк болхла матъхр хәвргътә билә. (Зүркнүрн шүүрнә) хәвргъарм хатхад авв... толгъагъарм цокад авв... Аав минь!.. Ус!

Чубуков—Тана эцк болхла кӧзрч болн юмнд цаддг уга билә.

Наталья Степановна—Гагъань болхла—йир ховч билә, тиимс багъ!

Ломов—Зүн кӧлим әмнъ тасрдж одв... Та интригант... Я-ях, зүркм... Тадн сунгъгврин ъмн... кендчн нувчин биш. Нүдндм очн... Мини тиирцг хама бәәнә?

Наталья Степановна—Гута! Буру седклтә! Бузр-була!

Чубуков—Та бийтн мел хар саната, хойр чирәтә болн дашката күнт! Э-тиим!

Ломов—Тиирцг эн бәәдж... зүркм. Хамаран одхв? Ёүдн хамав? Я-ях!.. Ёкджәх кевтәв... кӧлм чиргддж йовна... (Ёүдн тал йовна).

Чубуков—(Түүнә ардас). Тана кӧл мини герт дәкдж бичә ирг.

Наталья Степановна—Заргъд орултн! Бидн үзхвдн.
(Ломов дәәвләд гарч одна).

V

Чубуков болн Наталья Степановна

Чубуков—Эрлгт одг! (Ёүмәд йовна).

Наталья Степановна—Ямаран кишва? Энүнә хӧӧн сән әәлмүдт иткджә тегәд!

Чубуков—Кишго күн! Бурчгин бә!

Наталья Степановна—Әвд элмрв. Күүнә газриг эздж авчкад, дәкәд керлджәх бәәдлинъ.

Чубуков—Эн кикимор, мин эн така сохр дакад предложень болн тергүтниг кех саната! Предложень! А?

Наталья Степановна—Ямаран предложень?

Чубуков—Ягъдж йир! Чамд предложень кехин тӧлә ирләм.

Наталья Степановна—Предложень? Нанд? Чи урднъ нанд энүгән юнъгад әс келвч тегәд.

Чубуков—Тегәдчн фракар кеерч йовналм! Тиим кӧкүр! Царцсн кишго!

Наталья Степановна— Нанд? Предложень? Я-ях (Кресло деер книсәд, тунъшнә. Түүг хәрү ирүлтн! Хәрү ирүлтн! Я-ях! Хәрү ирүлтн!

Чубуков—Каниг хәрү ирүлхмб?

Наталья Степановна—Шулуд, шулуд. Тотр бийм му чолджана! Хәрү ирүлтн! (Кӧшәд уульна).

Чубуков—Юн болджахмб? Чамд юн кергтә? (Эврәннь толгъа шүүрнә). Би хұв уга кун бәәджв! Бийән хагъад укнәв! Дүүджлгдәд укнәв: Зовагъад алджана!

Наталья Степановна—Укджәнәв! Хәрү ирүлтн!

Чубуков—Тфу! Минь ода. Бичә оркл! (гүүгъад гарна).

Наталья Степановна—(ганцарн, тунъшнә). Бидн ю кечквдн! Хәрү ирүлхмн!

Чубуков—(Гүүгъад ордж ирнә). Мин ода ирх болч ирх, эрлг түүг авг! Фуф! Түүнләрн эврән күүнд, би болхла мел дурм күрчәхш...

Наталья Степановна—(тунъшнә), Хәрү ирүлхмн.

Чубуков—(Хәәкрнә). Терчин ирдж йовна, чамд келджәнәлм. О, юн комиссв, заячв, нас күцсн күүкнә эцг болна гидг юмб! Күзүгъән керчнәв! Күүнд уурлад, му нер өгәд көбгъад гаргъчкад, эн тоотиг болхла чи... чи!

Наталья Степановна—Уга, чи!

Чубуков—Би мел гемтәв, мел тийм!

(Уүүнд Ломов үзгддж ирнә).

Не, эврән энүлгәән күүнд. (гарч одна).

Наталья Степановна болн Ломов

Ломов—(аргънь алдрсн ордж йовна). Аәмшгтәгъәд зүркм цокджана... Көм унтрдж оч.. хәвргъм татна...

Наталья Степановна—Иван Васильевич, тәвдж өгтн, бидн халурхквдн... Ода мини саванд орджана: Царин цандгуд тана мен бәәдж.

Ломов—Зүркм аәмшгтәгъәр цокджана... Цандгуд мини... хойр нүднә зовксм тачана...

Наталья Степановна—Цандгуд тана, тана... Суутн... (Сууцхана). Бидн зөвтә биш биләвдн...

Ломов—Би зөрсн ухан деерәс... нанд газр үнтә биш, зуг зөрсн ухан үнтә...

Наталья Степановна—Мел зөрсн ухан... Талдан юмна тускар күүндийл...

Ломов—Түүнәс үлү нанд медүлдж өгх герч бәәнәлм. Мини гагъан эмг экнә тана эцкин өвк эцкин крестьянмудт өгсмн...

Наталья Степановна—Болхл, эн тускар... болхл (хаджугшан). ююгъар эклхн медгдхш... (Түүнүр) Даруд ангъучлдж йовхар белдджәнт?

Ломов—Күндтә Наталья Степановна, тәрә хадсна хөбн эклдж шанъшмдт ангъучлхар седджәнәв. Хух. та сонъсвт? Нанд ямаран му хұв учрв гидж меднәт? Тана меддг минь угадай догълдж одв.

Наталья Степановна—Йир харм! Ююнас авн?

Наталья Степановна Булгълчкдж кевтә эсклә талдан нохас зуучксн...! (Саналдна). Мөнъгнә тускар нам келл уга.

Өмтин сән ноха! Би түүнә төлә Мионовд 125 арслнъ аглам.

Наталья Степановна—Иван Васильевич, үлү үн өгкджт!

Ломов—Минигъяр болхла, эн йир кимд. Учрта сән ноха.

Наталья Степановна—Аав эврәннъ Откатайин төлә 85 арслнъ өглә, Откатай болхла тана Угадаяс хол сәнлм!

Ломов—Откатай Угадаяс сән. Ягъджахмт! (инәнә) Откатай Угадаяс деердж!

Наталья Степановна—Сән лавта! Откадай үнәр, келхлә наснъ багъ, одачн бөдүрәд уга, болв эв бәәдларн Волчанецкин бийднъ энүнәс сән уга.

Ломов—Зогсчалтн, Наталья Степановна, тана ноха хазарлатагъинъ та бичә мартит, хазарлата ноха кезәчн юм бәрдемн биш!

Наталья Степановна—Хазарлата? Шинкән сонъсджасм эн!

Ломов—Танд үнәр келдженәв, дорак өргнъ дееркәсн ахрлм.

Наталья Степановна—Та тегад кемджалвт?

Ломов—Кемджалләв. Көблдәнд тер йирин чадхмн, болв эздж авлгән болхла, хә биз...

Наталья Степановна—Негдвәрт, мана Откатай сән тохмта, тер Запрягайин болн Стамезкин үрн, тана алгин болхла нам тохмнъ олдшго... Дәкәд көгшн болн адсх кевтә әвд...

Ломов—Көкшн болучн би түүнә төлә тана тавн Откатай авшгов... Авч болдв? Угадай—ноха болджана. Откатай болхла нам зүткхд инәдтә... Тана Откатай әдл тиимс кенд болвчн боодг боодж болм олнар бәәнә. Улан үннъ 25 арслнъ.

Наталья Степановна—Иван Васильевич, та дотр эндр противоречин нег шумл сууна. Эсклә цандгуд тана гигәәд ухалад авч ирнә, эсклә Угадай Откатайас деер гинә. Күн санджасан келл уга, талдан уга, талдан юм келәд бәәхлә, би дурта бишв. Тана... эн мунъхг Угадай зун холван сәәнәр меднәлмт. Юнъгад сөрүд келдм?

Ломов—Наталья Степановна, намаг сохр күүнд эсклә гәргт тоолджахитн би үздженәв. Меддж авхтн, тана Откатай хазарлаталм!

Наталья Степановна—Үнн биш.

Ломов—Хазарлата!

Наталья Степановна—(хәәкрнә). Үнн биш.

Ломов—Зерг, та юнъгад хәәкрнәт?

Наталья Степановна—Та юнъгад керг уга юм келнәт? Энтн тесдж болшго юмнлм? Тана Угадайиг хадж алх цагнъ болвш, та болхла түүгән Откатайла дүнъцүлнәт!

Ломов—Тäвдж öгтн, цааран би зүткдж чадшгов. Минь зүркм цокджана.

Наталья Степановна—Би иигдж темдглүв: цугъарагъаснь икär зүткдгнь анъгъучир юмиг цугъарагъас багъар медцхәнä.

Ломов—Зерг, дуугъан ууртн гидж таниг сурджанав. Мини зүркм хагърад гарн гиджәнä... (хääkрнä) Дуугъан ууртн!

Наталья Степановна—Откатай тана Угадайас зун холван сән гидж таниг меддж автл, дуугъан уурхшв.

Ломов—Зун холван му! Гана Откатай үкäдчн одг! Цохм... Нүдм... Ээмм...

Наталья Степановна—Тана гäргтä Угадайд үкäд керг уга, юнъгад гихлä, терүн чигн үксвлä äдл.

Ломов—(Уульна) Дуугъан ууртн! Мини зүркм хагърджана!.

Наталья Степановна—Дуугъан уурхшв!

VII

Тедн болн Чубуков

Чубуков—(ордж ирнä). Бас юн болджана?

Наталья Степановна—Аав, мел үнär, чик седклärн келлчн: альк ноха сән—мана Откатай эсклä энүнä Угадай?

Ломов—Степан Степанович, таниг эрджәнäv, та зуг негхн юм келит: тана Откатай хазарлатай эсклä угай Тинимий эсклä угай?

Чубуков—Тиним чигн болг? Кергнь йир ик! Тер бийнь цуг уезд түүнäs сән ноха уга болн тергүтн.

Ломов—Болвчн мини Угадай? Үнär!

Чубуков—Үн иктä та бичä үүмтн... Зогсджалтн... Тана Угадайд мел үнär, сән шинджс бäәнä... Тер цевр барг, бат кöлтä, угзм ташата болн тедү метс. Болв, сäэхн инъ минь, керм медх дуртн күрчäхлä, эн ноха зöвär ик хойр дутгта: кöгшн болн ахр атхмта.

Ломов—Тäвдж öгтн, мини зүркм цокджана... Ил бäэх юмс авийл... Äльков санлтн, Маруськин кöк булнъд мини Угадай графин Размахайла чикән зерглүлäd гүүлэхн, тана Откатай болхла бүкл дууна ард үлдлä.

Чубуков—Графин дахуль аратникär цокчксн учрар ард үлдлä.

Ломов—Кергин тöлä. Нохас цугъар аратин ард ордж гүүхлä, тана Откаяй болхла хö шуувч!

Чубуков—Үнн биш!.. Хäәмнь, би уурталъв, мел тер учрар эн зүтклгъан уурий гидж би танас сурджанав. Күүнä ноха үзхлärн цугъар үлү үздг учрар минь ноха цокла... Тиним! Цугъар дурго болачнр! Сударь, та чигн килнц уга бишт. Тана Угадаяс кенä ноха дееринь меддж авм

цацугъан, терүг, энүг болн тедү метиг эклнät... Би цугъараг медä бääнälм!

Ломов—Би чигн медä бääнäv.

Чубуков—(Наад бärнä). Би чигн медä бääнäv... Та болхла ю медджанät?

Ломов—Зүркм цокджана... Көлимм äмнь тасрдж одв... Чадшгов.

Наталья Степановна—(Наад бärнä). Зүркм цокджана... Та ямаран аньгъучвт? Та хот кедг герин беш деер кевтäd хорхас билджлхäs биш, арат бärдг аргъ танд бääх билä! Зүркм цокджана...

Чубуков—Ûнär, та ямаран аньгъучвт? Та эн зүркнä цоклгътагъан гертän суухас биш, эмäl деер суксргддж большго. Аньгъучлхла сән болх билä, та болхла зүткхин тölä, күүнä нохад, боомтг болхар болн тергүтнä тölä йовнат. Би öкм ууртав, эн күүндäгъән оркийл. Та, мел үнär, аньгъуч бишлт!

Ломов—Та тегäd аньгъучийт? Та зуг граф тал öрд-хин тölä болн цүүгä кехин тölä йовнат... Зүркм... Та цүүгäчт!

Чубуков—Юн? Би цүүгäчй? (хääкрнä) Дуугъан уур!

Ломов—Цүүгäчт!

Чубуков—Нуста көвүн! Кичг!

Ломов—Көкшн күшл! Ие-зуит!

Чубуков—Дуугъан уур, эсклä би чамаг му буугъар бöдн кевтä хадж алхв! Ишкрäч!

Ломов—Тана öнърси герги таниг—я-ях, зүркм.—цоклг бääсинь äмтн дугъар меднä... Көлм... цохм... очн... киисдж йовнав, киисдж йовнав!

Чубуков—Чи эврәннь тұлкүрч күүкд күүнäs башмг дорньч!

Ломов—Эн, эн, эн... зүркм хагърдж одв! Ээм тасрдж одв... Минь ээм хама бääнä? Ûкджанäv!... (кресло деер кииснä). Доктр öгтн. (Харгъцна).

Чубуков—Нуста көвүн! Ûс көкäч! Ишкрäч! дотрм буру болджана.

Наталья Степановна—Та ямаран аньгъучвт? Та мör чигн ундж чадшголмт? (Эцкүрн). Аав, эн үнлä юн болдж одв! (Чишкнä). Иван Васильевич! Эн үкдж оч!

Чубуков—Мини дотрм буру болджана! Киигъим авлдж оркв! Агъар!

Наталья Степановна—Эн үкдж оч! (Ломовиг ханц-насьн татна). Иван Васильевич! Бидн ю кечквдн! Эн үкдж оч! (Кресло деер кииснä), Докториг öгтн, докториг. (кбшад уульна, историка.)

Чубуков—Я-ях!.. Юн болв? Чамд юн кергтä?

Наталья Степановна—(түнъшнä). Эн үкдж оч!.. үкдж

Чубуков—Кен үкдж? (Ломов тал хäläчкäd) үнärтän

Ўқдҗ! Аав минь, ус. Докториг! (Ломовин амнур стакан авч ирнә). Уутн!.. Уга, ууджа... Тииклә ўқдҗ кевтә болн тедү метс... Кеңү йир хўв уга кўмб би! Би манънадан сум юнъгад эс орулнав? Ода кўртл кўзўғъән керчәд юнъгад эс ўкўв! Би ю кўләджәнәв? Нанд утх ъгтн! Нанд пистул ъгтн! (Ломов кōндрджәнә). Амдрдҗах кевтә... Ус уутн!.. Мел тиигәд...

Ломов—Очн... бидн... би хама бәәнәв?

Чубуков—Та шулугъар гер бұл болтн—модна эрлг тал таавр болг! Эн кўўкн зѳв гиджәнә. (Ломовин болн кўўкнәнн гармуд негдўлнә). Эн зѳв гиджәнә, зѳв. Тадниг йѳрәджәнәв, йѳрәджәнәв. Зуг намаг тѳвкнўн ўлдәгъит!

Ломов—Не? юн? (Ондәдж йовад). Кениг?

Чубуков—Эн кўўкн зѳв гиджәнә! Не? Ўмслдтн, те-гәд... эрлг танла болг!

Наталья Степановна—(тўнъшнә). Эн әмд... Э, э, би зѳв гиджәнәв...

Чубуков—Ўмслдтн!

Ломов—Юн? Кениг? (Наталья Степановна ўмслднә). Иир ончта сән... Зогслтн, юн кергтә болв? Э, тим биший, медджәнәв... Зўркм... очн... Наталья Степановна, би хўв-тәв... (гаринь ўмснә) кѳлим әмнъ тасрдҗ оч...

Наталья Степановна—Би... би бас кишгтәв...

Чубуков—Эәмәсм уул унсн мет болвш... фүф!

Наталья Степановна—Не... болвчн, ядхдан нам ода Угадай Откатаяс муугъинь та зѳвтә гитн.

Ломов—Октаваяс Угадай сән!

Наталья Степановна—Октакаяс Угадай му!

Чубуков—Не, гер-бўлин байр кишг эклджәнә. Шампанск ъгтн!

Ломов—Сән! Октавайас Угадай сән!

Наталья Степановна—Октавайас Угадай му! му! му!

Чубуков—(Давулдҗ хәәкрхәр седәд). Шампанск! Шампанск ъгтн!

КӖШГ

337698

Г А Р Г

	<i>Халх</i>
Аю	3—15
Заньг оруулгъч.	16—27

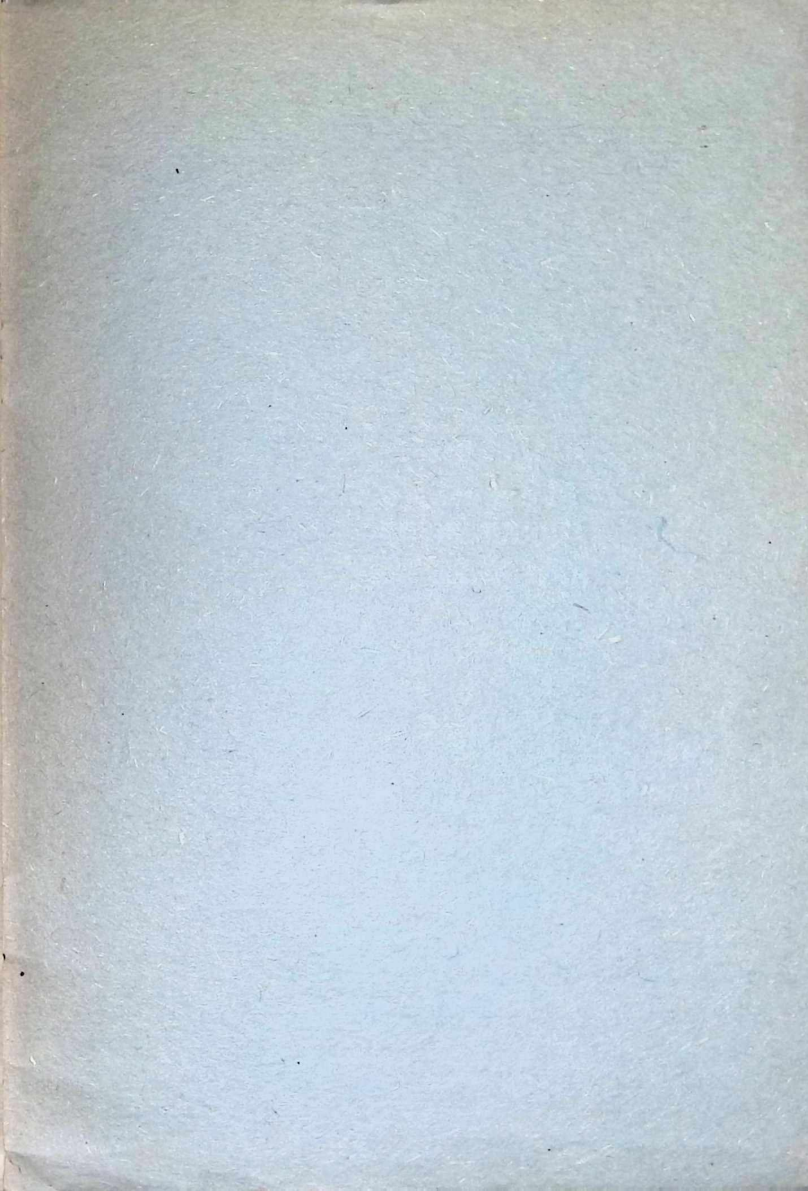
Орчулснь Санджарга Б.
Редакторнь Саньгъан Л.
Тех. редакторнь Швачко П.
Корректорнь Босхмджин Д.

Сдано в набор 9/V-41 г. Подписано к печати 14/VI-41 г.
Бумага 60×92¹/₁₆. Печ. л. 1³/₄. У. а. л. 1³/₅ Зн. в печ. листе
47.000. Тираж 1000.

ЛС—948

Заказ № 3005.

Типография № 1 НКМП КАССР гор. Элиста

Ўннь 50 деннг

29952

А. П. Чехов

Медведь,
Предложение

На калмыцком языке